

Etnografsko delo v Sloveniji leta 1972

1. Belokranjski muzej v Metliki (Trg svobode 4) še nima svojega etnologa, zato je delo v minulemu letu zastajalo. Oddelek je pridobil le 9 predmetov, delno je bila urejena etnografska fototeka. Nanovo je bila slamo prekrita streha zaščitene etnografsko zanimive hiše Bare Juričine.

Pač pa se je nadaljevalo zbiranje predmetov za krajevno zbirko v Semiču, ki bo imela tudi vinarski oddelek. Za semiško zbirko, ki bo spadala v okvir Belokranjskega muzeja, je bilo v Semiču in okoliških vaseh nabranih okoli 200 etnografskih predmetov. Zbirka bo nameščena v nekdanji stari šoli iz l. 1838 (ki je že urejena za muzejske namene) in bo verjetno odprta poleti 1973.

(Jože Dular)

2. Čebelarški muzej v Radovljici je vse delo v letu 1972 posvetil pripravi za preureditev ob 200-letnici smrti Antona Janše, ki bo 1973. Zbirko panjskih končnic je pomnožil s 345 primerki, ki so bili doslej v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, pa jih je lastnica, Čebelarška zveza, prenesla sem, ker jih bo tu mogoče razstaviti. Prav tako je muzej dobil od Čebelarške zveze 34 knjig starejše čebelarške literature za svoj novi oddelek, sobo slovenskih čebelarjev. Oboje bo v muzeju le shranjeno, ne pa njegova last, kljub temu pa pomeni veliko pridobitev.

Sicer pa se je muzejska zbirka pomnožila za nekaj kosov čebelarškega orodja (leseno točilo za med, stiskalnica za slamo, stiskalnica za vosek, vrša za lovljenje rojev, komplet panja z napravo za vsipanje rojev, nekaj matičnic, puhalnik) in za štiri zanimive končnice iz druge polovice 19. stol., ki pa niso dobro ohranjene.

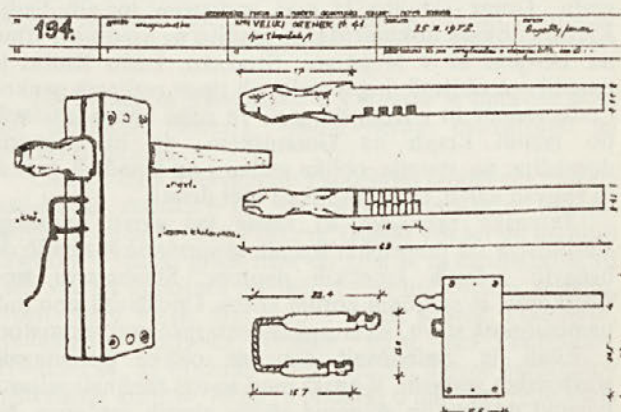
Za preureditev muzeja imamo v načrtu, da bi dopolnjena čebelarška zbirka prikazala čebelarstvo kot gospodarsko panogo, posebej bi bila zbirka panjskih končnic in soba slovenskih čebelarjev z literaturo. Muzej namerava izdati nov prospekt, urediti razstavne prostore in nabaviti novo opremo.

(Maruša Avguštin)

3. Dolenjski muzej v Novem mestu (Muzejska 7) je obnovil svoj etnološki oddelek s 1. febr. 1972. Od l. 1961 pa vse dotlej je bil brez kustosa za etnologijo. Ker je bilo gradivo dokaj neurejeno, je bilo treba najprej pripraviti in urediti etnološki dokumentacijski sistem, ki obsega centralno orientacijsko kartoteko, etnološke zapise (tudi izpise, terenske zapise, arhivsko gradivo), etnološke risbe in načrte (skice), etnološko fototeko in diateko. Celotni dokumentacijski sistem je sestavljen tako, da ga bo mogoče prenesti tudi na računalnik.

Pregledana, urejena in dopolnjena je bila zbirka etnoloških publikacij v knjižnici muzeja. Uvedena je bila

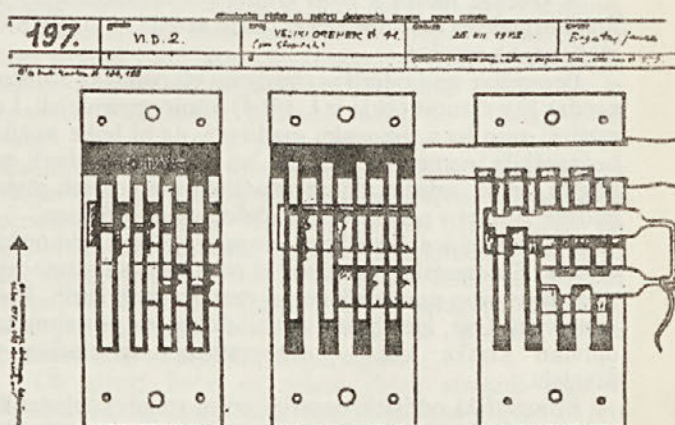
zamenjava literature. Urejen je bil ustrezen depojski prostor, ker je bila dosedanja shramba neprimerna, tako da se je nekaj predmetov celo uničilo.

Nadaljevali smo raziskovanje kulture in načina življenja mlinarjev in žagarjev na Dolenjskem. Žal nismo dobili dovolj denarja, da bi mogli sestaviti terensko ekipo, ki je prejšnje leto dosegla tako lepe uspehe (gl. Glasnik SED 13/1972, št. 1, str. 1). Vzporedno smo opravljali splošne terenske raziskave.

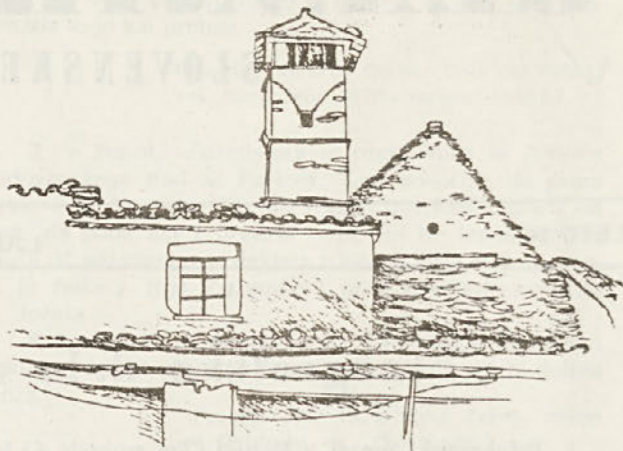
Etnološke razstave ni bilo nobene, ker zanjo ni dovolj gradiva in še to je premalo dokumentirano.

Vodja etnološkega oddelka se je udeležil posvetovanja Etnološkega društva v Varaždinu in Novem Sadu ter študijskega srečanja Seminarium ethnologicum v Levoči na Slovaškem.

Delo etnološkega oddelka je v minulem letu oviralo pomanjkanje denarja in številne dodatne muzejske obveznosti, ki jih je moral prevzeti etnolog, ker v Dolenjskem muzeju ni dovolj sodelavcev. Glede na to, da je območje muzeja zelo obsežno in da je etnologija temeljna družbeno-zgodovinska veda o kulturi in načinu življenja, bi morali pokrajinski muzeji imeti po dva etnologa, ne samo enega ali celo nobenega.

(Janez Bogataj)

Lozice v Vipavski dolini (arhiv SEM)

4. Gorenjski muzej v Kranju (Tavčarjeva 43). V preteklem letu je etnografski oddelek največ časa in dela porabil za pripravljanje razstave o kmečkih naseljih in stavbarstvu v Zgornji savski dolini (odprta naj bi bila v začetku februarja v Mestni hiši). V zvezi s tem so zbirali in dokumentirali gradivo na terenu. Z nadrobniimi izmerami smo dokumentirali devet objektov ter naredili 70 tehničnih skic posameznih arhitekturnih detajlov in 200 fotografij. Največ gradiva je bilo zbranega v Podkorenju, kjer se je teden dni mudila 10 članska ekipa študentov arhitekture pod vodstvom muzejskega etnografa. Druga skupina je pod vodstvom ing.arh. Fedje Klavora zbirala dokumentarno gradivo na Srednjem vrhu, na Dovjem in v Mojstrani. Stud.etn. Lado Knific je naredil več obrisnih kopij različnih tipov rezljanih gankov Podkorenja in v Kranjski gori. Te risbe bomo razstavili po raznih krajih na Gorenjskem, da bi opozorili domačine na starejše oblike rezbarij na kmečkih gankih in vplivali nanje, da bi jih začeli spet delati.

Terenske raziskave so zajele vse zvrsti ljudskega stavbarstva od preprostih lesenih gospodarskih zgradb do bahavih zidanih kmečkih dvorcev. Stavbarstvo smo raziskovali iz različnih zornih kotov. Upoštevali smo tudi namembnost stavb, iskali značilnosti razčlenitve prostora v hišah in zasledovali razvojne oblike posameznih stavbarskih sestavin. V enaki meri so nas zanimali veljavni kmečki domovi in skromne stavbe revnih vaščanov. Na podlagi ohranjenega gradiva moremo zasledovati tloris in oblikovni razvoj kmečke hiše v Dolini od 16. stol. dalje. Najstarejše kajze so ohranjene šele iz zgodnjega 18. stol., vendar so se prav na njih in na lesenih gospodarskih zgradbah ohranile številne gradbene podrobnosti, ki kažejo na mnogo starejšo stavbarsko izročilo.

Etnografski oddelek Gorenjskega muzeja je v preteklem letu pripravil razstavo o gorenjski kmečki noši. Odprta je bila v sept. v Kamniku, v oktobru pa v Kranju. Imela je izrazito poljudni značaj in je bila v obeh mestih vključena v program turističnih prireditev.

Etnografska zbirka se je povečala za 110 predmetov.

(Anka Novak)

5. Goriški muzej v Novi Gorici (Grad Kromberk) je dobil etnografa šele nov. 1972. Zato seveda ni moglo biti storjenega bogve kaj.

Decembra smo odprli prenovljeno etnografsko zbirko, vendar je v zasnovi (ki je iz l. 1964) nismo spreminjali. Le razširili smo jo s slikovnim gradivom, da bi bolje služila pedagoškemu namenom. Zbirka na gradu Kromberk ni bogata, je pa jedrat prikaz značilnih materialnih prvin ljudske kulture v polpreteklem obdobju na Goriškem.

Ustanoviteljice Goriškega muzeja so štiri primorske občine. Etnografske raziskave, ki so v teku ali v zasnovi, so enakomerno porazdeljene po ozemlju vseh štirih. Prvi je na vrsti Kras, kjer bomo skušali dobiti vse potrebno za opremo kraške hiše — etnografskega spomenika v Štanjelu.

Etnografski oddelek opravlja poleg vnaprej določenih nalog tudi številne priložnostne. Tako smo odkupili „sužiške kamne“ s slovenskimi napisi iz 18. stol., ki so

bili v razpadajočem mlinu v Sužidu. Napise je objavil M. Matičetov v Primorskem dnevniku 6, št. 207, 2. sept. 1951 in nato v Zgodovini slovenskega slovstva I, 116–117 (Ljubljana 1956). Kamni bodo odslej razstavljene v tolminski muzejski zbirki, odlitki pa na gradu Kromberku in v Sužidu.

Drugo tako priložnostno delo je bilo anketiranje bosanskih ovčarjev s planine Vlašić nad Travnikom, ki so letos spet prignali črede ovac na zimovanje v Vipavsko dolino. Gibanje nomadskih ovčarjev po dolini stalno spremljamo in ga dokumentiramo, saj je danes na Vipavskem že pozabljena preteklost.

Etnografski oddelek sodeluje z Zavodom za spomeniško varstvo v Novi Gorici in je v stikih s tamkajšnjo carinarnico, ker le na ta način lahko bolj ali manj uspešno preprečujemo plenjenje kulturnih spomenikov, ki povzroča skrb in bolečine primorskim muzejskim delavcem.

(Naško Križnar)

6. Kovaški muzej v Kropi sodi pod skupno upravo muzejev radovljiške občine. L. 1972 je bil temeljito preurejen — strokovno in prostorsko. Denar za to sta prispevali tovarna Plamen in Umetno kovinska obrt (UKO), ki je pomagala tudi z delom in materialom.

Iz zbirke je bilo izloženo zelo fragmentarno in neobdelano etnografsko gradivo in shranjeno v depojskih prostorih muzeja. Kovaški muzej predstavlja danes tehniški muzej s prikazom kroparskega in okoliškega železarstva in kovaštva. Ko bo muzeju uspelo izpopolniti etnografsko zbirko in pridobiti še nove razstavne prostore (predvidoma v 2. nadstr.) bomo z veseljem obogatili muzej tudi z etnografskim materialom, ki pa je delno že zastopan v okviru železarstva, kovaštva, tesarstva itn.

Na predlog muzejskega odbora v Kropi bo muzej v l. 1973 prosil Gorenjski muzej v Kranju, da mu posodi kakšno zanimivo, strokovno obdelano etnografsko razstavo za turistično sezono, ko obišče Kropo zares veliko domačinov in tujcev. Upamo, da bomo za tako priložnost dobili na posodo dvorano v sindikalnem domu v Kropi.

(Maruša Avguštin)

7. Loški muzej v Škofji Loki (Grajska pot 2) v minulem letu ni mogel uresničiti vseh svojih načrtov, ker mu je primanjkovalo denarja.

Pozimi in v pozni jeseni smo nadaljevali z inventarizacijo predmetov, odkupljenih v prejšnjih letih, z vpisovanjem teh predmetov za inventarne kartone, z urejanjem podatkov iz terenskih zapiskov in literature, s prepravljanjem in deponiranjem predmetov, z urejanjem fototeke

ter s pripravljanjem načrtov za novo zbirko in za spremembe v dveh drugih.

V l. 1972 smo odkupili samo 45 etnografskih predmetov. Cene so bile – vsaj za nekatere – tako „lepo zaokrožene navzgor“, da smo s tem nakupom skoraj presegli vsoto, ki je bila namenjena za nabavo predmetov. Zato smo večje število predmetov, ki jih bomo rabili za zbirke „Od lanu do platna“, „Poljedelstvo in živinoreja“ ter „Ljudski promet“, le evidentirali, odkupili pa jih bomo šele letos in spomladi tudi odpeljali v muzej.

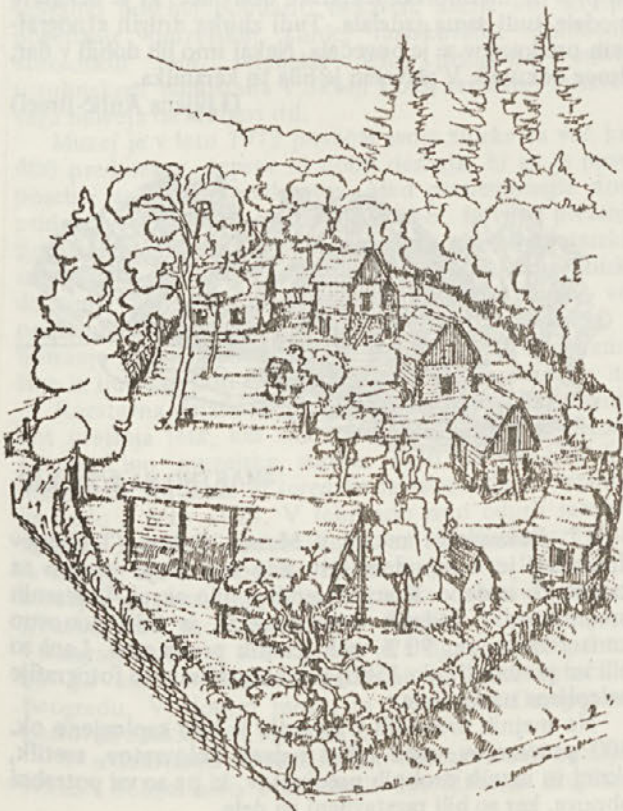
Muzej se namerava oddolžiti tisočletnici Škofje Loke s preureditvijo svojih zbirk in tako je lansko leto potekalo v načrtih in pripravah zanj. Pripravljeno imamo gradivo za zbirko „Od lanu do platna“, ki bo prikazovala posamezne faze: 1. Pridelovanje in predelovanje lanu, 2. Teritev, 3. Predenje, 4. Štrene, 5. Tkanje, 6. Prikaz predelave lanenega semena v olje. Zaradi te zbirke je bilo terensko delo v minulem letu v glavnem usmerjeno v vasi, kjer je bilo v preteklosti razvito tkalstvo. Zbirali smo predmete pa tudi podatke o materialni, socialni in duhovni kulturi. Zbirka bo opremljena s skicami in fotografijami. Postavljena bi bila lahko že prejšnje leto, če bi bili imeli dovolj denarja. Iz istega razloga bosta tudi zbirki „Poljedelstvo in živinoreja“ ter „Ljudski promet“ preurejeni šele letos, ker rabimo zanj večje število vitrin in podstavkov.

(Meta Sterle)

8. Mestni muzej v Idriji ni poslal poročila.

9. Muzej v Kamniku (Zaprice 12) sporoča, da v preteklem letu ni imel velikih težav z denarjem, pa je zato mogel uresničiti svoj delovni načrt.

Spomladi 1972 smo nadaljevali z raziskovanjem domačih rezbarskih delavnic v domžalski občini. Odkrili smo zelo dobrega oblikovalca, sodobnika tuhinjskim rezbarjem. Zapis in fotografije o tem čakajo na objavo v Kamniškem zborniku. Hkrati smo obnavljali prostore na gradu Krumperk, kamor smo nedavno postavili stalno slamnikarsko zbirko.

Jeseni je v muzeju gostovala razstava „Gorenjska ljudska noša 19. stol.“, ki smo jo pripravili skupaj z Gorenjskim muzejem v Kranju in je prikazovala zanimive primerke ljudske noše zlasti iz Gornjesavske doline.

Skupaj s sodelavcem Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju ing. Fistrom smo popolnoma dokumentirali in valorizirali vse pastirske objekte na Veliki, Mali in Gojski planini. S tem je muzej pridobil veliko novega slikovnega gradiva in zapisov. Vse to bo rabilo tudi pri izdelavi urbanističnega načrta Velike planine.

V decembru smo začeli s topografsko obdelavo zaselkov Mali in Veliki Jelnik nad Blagovico, ki štejeta eden šest, drugi osem domačij. Arhivsko lahko sledimo njenemu razvoju od samotne kmetije v 16. stol. do vedno večje cepitve na manjše dele. Posebna zanimivost so datumi na delih stavb, bodisi gruntarskih ali kajžarskih. Tako so npr. na nekem kozolcu kar tri letnice (nastanek 1793 itd.).

Eden vidnih uspehov naših prizadevanj je postavitve skanzena kašč v sadovnjaku ob gradu Zaprice. Tri smo že postavili, spomladi bomo še četrto. Končna podoba skanzena bo taka, kot je kaže skica. To bo prvi tematsko urejeni skanzen gospodarskih poslopij nekega območja.

(Majda Fister)

10. Muzej za Tolminsko v Tolminu je upravno sicer del Goriškega muzeja, vendar deluje samostojno na svojem območju.

Lansko leto smo skupno s sodelavci Goriškega muzeja nadaljevali raziskave na Šentviški planoti in se večkrat mudili v vaseh Pečine, Ponikve, Gorski vrh ter po manjših zaselkih. V Baški grapi nam do zdaj še ni uspelo obiskati vseh vasi in samotnih domačij v tem hribovitem, tesnem, svojstvenem svetu. Bili smo v vaseh Klavže, Podmelec, Hudajužna, Koritnica, Oblike, Bača nad Podbrdom. Trudimo se, da bi zbrali čimprej in kar največ predmetov materialne kulture, hkrati s podatki o njih, ker je to meja naših obmejnih krajev. Vendar tudi tako delo ne more biti le enostransko, vedno znova odkriva mnoge plati etnografije, nakazuje smeri nadaljnjih raziskav in hkrati nudi zadovoljstvo novih odkritij. Staro se že prepleta z novim, današnje novo bo jutri staro.

Predmetov smo zbrali manj kot prejšnja leta, skupno 256, zato pa so med njimi dragocenejši primerki ljudske dejavnosti, stvaritev domačih rok npr. lepo poslikane zibelke, skrinje, okrašene z intarzijsko, citre idr. Pravijo, da je v Baški grapi samo en mojster izdeloval skrinje, a bil je znan po svoji domiselnosti in boljši od poznejših izdelovalcev.

V vaseh Koritnica, Grahovo in Rut smo pregledali stare, značilne, še neobnovljene domačije. Slikarka Fanči Gostiša nam jih je naslikala v olju za zbirko etnografskih podob z našega območja, ki jo že nekaj let dopolnjujemo.

Zasledili smo davne priče starih obrti. V Oblokah je do tega stoletja vodil lastno delavnico izurjen klobučar, ki je, kakor je izjavil njegov stari sosed, izdeloval „tako trdne in hvaležne klobuke iz domače volne, da si lahko sedel nanj“. Njegovo obrt je nadaljeval v Hudajužni Jurij Mahnič. Delal je do prve svetovne vojne. Ohranil se je še njegov žig z odtisom klobuka in imena. Klobuke so prodajali okoliškim kmetom in na drugo stran po Bukovem, po Šentviški planoti, „Slovincem“, kakor so imenovali prebivalce na levem bregu Bače; na desnem bregu, od Koritnice, Granta in Ruta navzgor so bili v 13. stoletju naseljeni Nemci. Seveda so klobuke vneto ponujali tudi na sejnih bližnjih trgov.

Ob strugi Bače so nekoč delali strojarji kož. V Spodnji Hudajužni je bil strojar Miha, ki se je pred 80 leti preselil v Zgornjo Hudajužno in je strojil vse do zadnje

vojne. Imel je vedno polne roke dela za široko hribovito okolico. Dobili smo še njegov suhi žig.

Sicer je zgornji del Baške grape težil bolj na škofjeloško stran. Cesto do Podbrda so zgradili šele 1901, medtem ko je bilo prej na poti od Hudajužne do Podbrda v tesnem pasu dna kar 17 brvi preko vode. Po novi, strmi cesti smo se povzpeli v vasico Bača nad Podbrdom, ki je kakor pripeta na pobočje. Bili smo presenečeni nad spremembo, ki jo je vas doživela v zadnjem desetletju. Hiše so večinoma obnovljene, ljudje so si nanovo opremili kuhinje, tla v izbah položili in postavili vanje sodobno pohištvo s kavči, televizijskim sprejemnikom idr. „Nekoč je v izbi stala mizarska klop in smo vse sami napravili. Zdaj pa smo staro šaro pometali v grapo“, so nam povedali.

Spremenile so se razmere in z njimi način življenja. Vas danes teži k Podbrdu, kjer daje tovarna zaslužek mladim in dela zmožnim starejšim ljudem. Nabavljajo si potrebne stroje in se prilagajajo novemu času, ne da bi bili prisiljeni zapustiti svoje domačije.

Tudi na poljih je zdaj drugače. Nekoč so sejali precej žita, danes v glavnem sadijo le krompir in fižol, mnoge njive so spremenili v donosne travnike in si s tem prihranili težavno košnjo po senožitih, ki se že zaraščajo z grmovjem. Tudi naporno obdelovanje njiv in travnikov na strmini – do njih vodijo le kolovozne poti – skušajo olajšati. Preko obdelovalnih površin so napeljali preproste, nizke žičnice. Po njih prevažajo gnoj in ga prevračajo navzdol, domov pa peljejo pridelke, seno. Vas živi naprej in se razvija, manj je zapuščena od mnogih drugih, kjer so se ljudje morali odseliti zaradi zaslužka. Primer kaže, da ljudje ostanejo na zemlji, kjer so dane možnosti za obstoj.

V ožji okolici smo zbirali podatke o preminulih domačih dejavnostih, o plavljenju lesa po naših vodah, ki je prenehalo po letu 1930, o opekarnah, katerih zadnja je delala do pred nekaj leti ter o utripu vsakdanjega življenja v trgu, ki je bil obrtniško središče z dninarji in polkmeti in so mu vojne spremenile lice in navade.

(Marija Rutar)

11. Narodopisni muzej v Ribnici na Dolenjskem se je v preteklem letu zlasti prostorsko razmaknil. Največja pridobitev je muzejska galerija. Nekdanja grajska klet je bila pod vodstvom arh. Lobode in konservatorja Goloba iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani predelana v okusen in bogat prostor, katerega vsa notranjščina je ohranila stil grajskega prostora. Galerija je bila dana svojemu namenu za dan borca. Ime je dobila po znanem borcu Jožetu Petku, fotografu 14. divizije, ki je bil rojen v Ribnici.

Spremenjen je bil prostor lončarskega oddelka. Z odstranitvijo dveh sten in drugimi obnovitvami je iz zelo utesnjene prostora nastala kar lepa majhna dvoranica. Seveda je prostora za suho robo še zmeraj premalo.

Največje priznanje za izvršena gradbena dela gre Janezu Arku. Njegova zavzetost za pravočasno, hitro in ceneno delo je bila velika. Zahvala za preureditev muzeja gre tudi upravniku prof. Kuraltu, ribniški OKS in drugim. Strokovno je pri ureditvi sodelovala M. Brasova, višji kustos iz SEM.

Ob tej priložnosti se vsi sodelavci ribniškega muzeja spominjamo našega Janka Trošta, upokojenega ravnatelja meščanske šole, s čigar imenom je povezan nastanek muzeja. Sedaj je še med nami v Ribnici, 78-leten. Želimo mu še „na mnoga leta“ in naj bi v svojem stanovanju v združenem domu, sosed Plečnikovim zvonikom, še kaj naslikal in napisal iz življenja našega preprostega človeka.

(dipl.ing.gozd. Nande Nadler)

12. Notranjski muzej v Postojni (Titov trg 2) ni poslal poročila.

13. Pokrajinski muzej v Celju (Muzejski trg 1) je sporočil, da je bil v letu 1972 brez etnografa in brez denarja za izpolnitev zastavljenih etnografskih nalog. Upa pa, da bo letos boljše, ker bo diplomiral študent, ki ga štipendirajo, odobrena pa je bila tudi potrebna vsota denarja za delo.

(Milena Moškon)

14. Pokrajinski muzej v Kočevju (Prešernova 11) je v preteklem letu izpopolnil zlasti svoj arhiv. Dobil je zbirko 40 fotografij, razne značke, odlikovanja od l. 1948 dalje ter nekaj dokumentov in denarja za numizmatično zbirko. Na fotografijah so vasi, žagarski obrati in osebe s konca 19. in začetka 20. stol. Fotografije žag v Glažuti in Jelenovem žlebu z delavskimi naselji pred prvo vojno in med obema vojnoma so za nas pomembne, ker jih doslej nismo imeli, med vojno pa je bilo vse uničeno.

Več uspeha smo imeli v zbiranju predmetov, fotografij in dokumentov iz naše polpretekle zgodovine in povojne dejavnosti.

V vasi Papeži pri Osilnici sta v l. 1972 dva študenta – etnografa zbirala podatke o gozdarski dejavnosti na Kočevskem. Zbrano gradivo z risbami sta odnesla s seboj v Ljubljano in nam uspeh dela ni znan.

(Peter Šobar)

15. Pokrajinski muzej v Kopru (Kidričeva 19) je še vedno brez etnografa in torej v etnografskem oddelku ni bilo ničesar narejenega.

(Janez Kramar)

16. Pokrajinski muzej v Mariboru (Grajska 2) je moral del terenskega dela odložiti zaradi šestmesečnega bolniškega dopusta etnografinje. Lani smo začeli raziskovati štajerske svečarje in medicarje. Pobuda za to delo je lepa zbirka lectarskih modelov v muzeju. Povečini so prav iz mariborske lectarske delavnice, ki je nekatere modele tudi sama izdelala. Tudi zbirka drugih etnografskih predmetov se je povečala. Nekaj smo jih dobili v dar, druge odkupili. V glavnem je bila to keramika.

(Ljiljana Antić-Brecl)

ŠMARTNO NA POHORJU

17. Pokrajinski muzej v Murski Soboti (Trubarjev drevored) je v minulem letu dopolnil svojo opravo za kartoteko in depo. Konzerviranih je bilo okrog 42 lesenih predmetov, v zadnjih dveh mesecih je bilo ponovno konzervirano ok. 90 % vseh lesenih predmetov. Lani so bili vsi predmeti (ok. 1500) prefotografirani in fotografije nalepljene na kartone.

Na mejnih prehodih z Avstrijo je bilo zaplenjeno ok. 100 predmetov, med njimi največ kolovratov, svetilk, skrinj in raznih drobnih predmetov, ki pa so vsi potrebni obnove, ker so bili razstavljeni na dele.

Etnografski oddelek si je lani ogledalo ok. 5000 obiskovalcev.

V l. 1972 je muzej začel pripravljati topografijo ljudske arhitekture v Prekmurju. Pregledano je bilo v glavnem dolinsko področje. Topografski pregled ljudske arhitekture je muzej opravil skupaj z zavodom za spomeniško varstvo v Mariboru, z gradbenimi tehnikami iz Murske Sobotice in akademsko slikarko tov. Kiralyjevo iz Lendave. Za topografski pregled stanja ljudskega stavbarstva smo se odločili zato, ker to poleg predmetov najbolj propada. Skoraj pri vsaki hiši v Prekmurju je kdo na sezonskem delu v Avstriji. Ko se vrne domov, zida novo hišo ali gospodarsko poslopje. Tudi stare kovačnice, sušilnice lanu, mlini, lončarske delavnice idr., ki so bile značilne za podobo prekmurske pokrajine, skoraj povsem izginjajo. Ker spomeniško varstvo nima denarja, danes niti izpraznjene stare hiše ni mogoče več ohraniti. Varovanje z odločbami se je izkazalo za neučinkovito. Zato je treba pospešiti zbiranje dokumentacije vseh spomenikov, zlasti stavbarstva. Gradiva (tehnične in prostoročne risbe, tehnične in fotografske posnetke in terenske zapiske), ki se je doslej nabralo v zvezi s topografijo, hrani muzej. Prav bi bilo, da bi topografije ne delal vsak muzej na svoj način, marveč naj bi bila izdelana enotna načela za vso Slovenijo. Naša prizadevanja bi morali vskladiti in zajeti res vsa območja Slovenije. (Vlasta Koren)

18. Pokrajinski muzej v Ptuj (Muzejski trg 1) je še vedno brez etnografa, zato v l. 1972 ni opravil nobenega etnografskega dela.

(Jože Curk)

19. Posavski muzej v Brežicah ni poslal poročila.

20. Slovenski etnografski muzej v Ljubljani (Prešernova 20). Poleg rednega notranjega muzejskega dela, ki obsega urejanje in vzdrževanje muzejskega gradiva, moramo posebej poudariti nekatere akcije kot so npr. povečanje muzejskih zbirk, raziskovanje določenih etnoloških tem, terensko delo, pridobitev stavbe uršulinskega samostana v Škofji Loki, razširitev Jurčičevega muzeja na Muljavi itd.

Muzej je v letu 1972 povečal svoje zbirke za več kot 400 predmetov, čeprav ni dobil denarja, ki ga je prosil posebej za nakup predmetov. Med pomembnejše nove pridobitve lahko navedemo veliko število pletenih predmetov, s katerimi smo dopolnili zbirko pletarskih izdelkov s celotnega slovenskega ozemlja, dalje zbirko delovnih in prazničnih noš iz novejšega časa, več pomembnih izdelkov ljudske umetnosti, predmete iz notranje hišne opreme, zbirko predmetov iz vinogradništva iz ljutomerskih gor, več gostilniških predmetov itd.

Razstavna dejavnost muzeja je bila v tem letu manjša kot prejšnja leta, ker smo obnavljali fasado in deloma notranjščino muzejske stavbe. Zato pa so bila bolj intenzivna študijska in terenska raziskovanja za razstave, ki bodo v letu 1973. V februarju smo odprli razstavo „Bloške smuči“, pripravljeno ob desetletnici smrti ravnatelja dr. Borisa Orla, njemu v spomin. Poleti je bil muzej v glavnem zaprt, jeseni pa smo postavili razstavo „Vaške hiše in stanovanja v Srbiji“. Pripravil jo je Etnografski muzej v Beogradu in z njo gostoval pri nas, mi pa smo v zameno razstavili „Bloške smuči“ v Beogradu. V Novem mestu in Slovenjem Gradcu smo gostovali z razstavo „Vietnam“.

V sodelovanju s Pokrajinskim muzejem za Pomurje v Murski Soboti smo organizirali desetdnevno skupinsko

raziskovanje terena v Jeruzalemu in okoliških vaseh v ljutomerskih gorah. V ekipi je sodelovalo osem muzejskih strokovnih uslužbencev, ki so poleg številnih pomembnih zapiskov prinesli v muzej tudi več sto fotografskih posnetkov in zbirko predmetov. V Cerknici je naš muzej vodil etnološko sekcijo na VI. mednarodnem mladinskem raziskovalnem taboru.

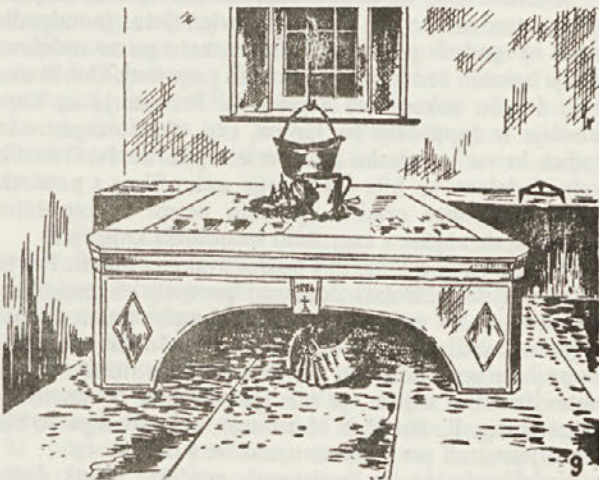
Posamezno pa so muzejski sodelavci raziskovali naslednje teme: Pletarska obrt na Slovenskem, Cvetlični motivi v ljudski umetnosti, Oblačenje na podeželju po l. 1880, Gostilniška obrt. Našteta področja bodo v letu 1973 prikazana na razstavah našega muzeja. Poleg tega je bilo dokončano zbiranje terenskega in arhivskega gradiva o savinjskih splavarjih, v zvezi s tekočim muzejskim delom pa je bila izdelana decimalna klasifikacija za centralni korpus (register) slovenske ljudske umetnosti.

Med najpomembnejše uspehe muzeja lahko navedemo pridobitev stavbe starega uršulinskega samostana v Škofji Loki, kjer bodo v bližnji prihodnosti urejeni depojski in deloma tudi razstavni prostori. Muzej je najprej izdelal načrte za obnovitvena dela, rušenje, čiščenje in nove pozidave, za instalacije idr. To je bilo potem tudi narejeno in je stalo 250 000.– din. Mnoga restavratorska in mizarska dela so naredili uslužbenci muzeja sami. Do konca leta je muzeju uspelo pripraviti prostor za občasne razstave in urediti sejno sobo, ki bo hkrati delovni prostor za arhitekta in kustose, v grobem pa so pripravljeni vsi depojski prostori, prehodi in stopnišča. Upamo, da bo s to pridobitvijo rešen eden najbolj perečih problemov muzeja, to je vprašanje depojskih prostorov.

Za Jurčičev muzej na Muljavi smo pridobili velik travnik in kajžo. Oboje je prvotno spadalo k Jurčičevi domačiji, pa je z dedovanjem prešlo v druge roke. S pomočjo grosupeljske občine smo ta del domačije odkupili in s tem pridobili možnost za nadaljnjo ureditev muzeja. V kajži bomo uredili točilnico brezalkoholnih pijač in sanitarije, na travniku in gozdiču smo postavili klopi, da bi imeli obiskovalci muljavskega muzeja kje počivati.

Omenimo naj še 23. in 24. letnik Slovenskega etnografa, ki smo ga dali v tem letu v tisk, ter številne usluge in sodelovanja s krajevnimi muzeji, šolami in sorodnimi ustanovami.

(Fanči Šarf)

Lozice v Vipavski dolini (arhiv SEM)

21. Institut za slovensko narodopisje pri SAZU ima od l. 1972 dalje štiri sekcije: za ljudsko slovstvo, za ljudske šege in igre, za ljudsko glasbo in za ljudsko materialno kulturo.

V sekciji za ljudsko slovstvo, ki jo vodi M. Matičetov, je kazalo, da se bo delo razmahnilo, ker je dobila novega sodelavca v osebi A. Cevca. Iz gradiva, ki je že bilo v sekciji, in tistega, ki ga je zbral na terenu sam, je obdelal dve temi: Pripovedno izročilo o okamenelih in Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji. M. Matičetov je nadaljeval zbiranje in raziskovanje ljudskega pripovedništva v Reziji, nato pa obdelal še rezijansko lirčno poezijo. Sad tega dela je antologija „Rožice iz Rezije“ in predavanje na seminarju za tuje slaviste. Načrte za novo izdajo zbirke slovenskih bajk in pripovedk pa je bilo treba odložiti, ker je ob koncu leta sekcija izgubila drugega sodelavca; zaupano mu je bilo namreč vodstvo nove, četrte sekcije.

V sekciji za ljudske šege in igre – vodi jo N. Kuret – se je nadaljevalo delo na dveh raziskovalnih nalogah: o ženitovanjskih šegah in o maskah. Prvo vodi H. Ložar – Podlogar, drugo N. Kuret sam. Da bi si zagotovili honoriranje informatorjev, je N. Kuret obiskal kulturne skupnosti v Prekmurju in na Štajerskem in pri desetih dosegel, da so obljubile denarno pomoč. Vseh informatorjev v l. 1972 je bilo 214. od teh jih je oddalo gradivo 92. Tako dobljene podatke prepisujejo v sekciji na perforirane kartice. V l. 1972 so jih izdelali za 16 terenov.

Za zbiranje gradiva o maskah je N. Kuret pridobil študente etnologije, ki so zadovoljivo obdelali 14 terenov. Na terenu je bilo dokumentirano in zbrano tudi gradivo o letnih šegah.

Sekcijo za materialno kulturo vodi A. Cvec. Ker je bila ustanovljena šele v decembru, o njenem delu še ni mogoče poročati.

Glasbeno narodopisna sekcija je bivši Glasbeno narodopisni institut, ki je bil s 1. jan. 1972 priključen SAZU. – – – Sekcija ima tri oddelke: za raziskovanje ljudske glasbe in glasbil, za raziskovanje pesemskih besedil in za raziskovanje ljudskih plesov. Sodelavci so isti kot so bili v prejšnjem institutu. S sept. 1972 je dotedanji honorarni sodelavec M. Terseglav, postal asistent v oddelku za raziskovanje pesemskih besedil. Zunanja sodelavka za področje Haloz ter okolico Ptuja in Ormoža je še naprej N. Vavpotič.

Terensko delo na slovenskem Koroškem v Avstriji, ki je bilo predvideno za drugo polovico leta, je odpadlo zaradi neugodnih političnih razmer, zato pa so sodelavci sekcije opravili več krajših terenskih potovanj. Dobili smo večje število rokopisnih zapisov iz Prekmurja in Slov. Benečije iz zapuščine Iv. Grbca, rkp. zbirko zapisov Iz. Modica in vse pesemsko gradivo iz zapuščine Iv. Grbca iz Trsta. Izdelane so bile fotokopije mikrofilma s posnetki doslej neznanega gradiva ljudskih pesmi iz zapuščine St. Vraza, shranjene v zagrebški vseučiliški knjižnici.

Na iniciativo sekcije in s posredovanjem ing. B. Ravnikarja smo dali izdelati poskusni prototip elektronskega metronoma, ki naj služi pri glasbenih transkripcijah magnetofonskih posnetkov za natančnejše merjenje tempa in ritma, posebno pri asimetričnih ritmi. Ker je rešitev izvrstno uspela, je sekcija odkupila tri prototipe (avtor je ing. R. Babič iz Maribora), na novost pa so bile opozorjene tudi vse sorodne ustanove v državi.

Nadaljevalo se je urejevanje gradiva, zlasti dotlej neevidiranega, bodisi glasbenega ali plesnega, dopolnjevanje katalogov, fototeke, izdelanih je bilo večje število kinetogramov in transkripcij zvočnih posnetkov. Za 2. knjigo Slovenskih ljudskih pesmi smo pripravljali

tipe legendarnih pesmi in pesmi s tematiko socialnih nasprotij. Zbrano gradivo je bilo urejeno po delovnih mapah (s kserokopijami vseh rokopisnih in že objavljenih primerov).

Institut za slovensko narodopisje je 25-letnico svoje ustanovitve počastil z izdajo zbornika „Traditiones“, ki bo odslej redno izhajal vsako leto. Sodelavci instituta so sodelovali na več kongresih in simpozijih, tako na 7. sestanku „Alpes orientales“ v Brixenu, na simpoziju o problemih raziskovanja povedk v Freiburgu i.Br. (Matičetov). Na posvetovanju o klasifikaciji ljudskih balad (Z. Kumer, ki je posvetovanje tudi organizirala), na mednarodnem seminarju za ljudsko glasbo v Strobl am Wolfgangsee (Vodušek), na mednarodnem folklornem seminarju v Badiji na Korčuli (Ramovš), na strokovnem tečaju za vodje folklornih skupin pri ZKPOS (Ramovš, Strajnar), pa seveda na kongresu jugoslovanskih folkloristov. Pomagali so pri domačih folklornih prireditvah in sodelovali s sorodnimi ustanovami ter z RTV in slovenskih oddelkom RAI v Trstu. Bibliografija sodelavcev je tudi v tem letu dosegla lepo število enot.

(A. Cvec za sekcije 1, 2, 4,
V. Vodušek za sekcijo 3)

22. Oddelek za etnologijo na filozofski fakulteti v Ljubljani. (Aškerčeva 12). V prvi letnik se je vpisalo 24 študentov, v drugem jih je 15, v tretjem 8. Pod A študirata etnologijo v prvem letniku 2, v drugem 3, v tretjem 4, v četrtem 2, absolventov je 6.

Počitniško terensko prakso so opravljali študentje etnologije pod A v štirih manjših skupinah po 3–5. Dve skupini sta odšli na Dolenjsko (Osilnica, Sv. Gregor), tretja na Remšnik, četrta v Dvore nad Izolo. Študentje pod B so kot prakso izpolnjevali vprašalnice etnološkega atlasa Jugoslavije. Več študentov je izpolnjevalo tudi vprašalnice Instituta za slovensko narodopisje o maskah na Slovenskem.

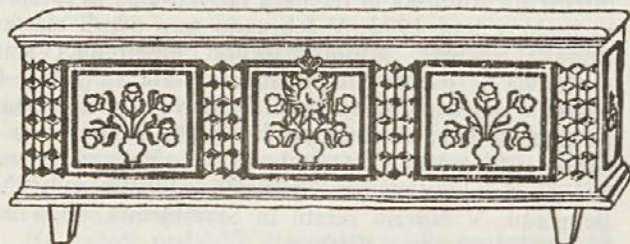
Konec sept. je V. Kremenšek vodil ekskurzijo v etnološke muzeje na Dunaj in v Gradec.

Mednarodnega etnološkega seminarja na Slovaškem sta se tudi letos udeležila dva študenta.

Prof. V. Novak se je udeležil 7. srečanja Alpes orientales v Brixenu, kjer je imel referat iz zgodovine planšarstva v Bohinju. Trije člani oddelka so se udeležili simpozija o družini, ki ga je v Varaždinu priredilo Etnološko društvo Jugoslavije. V. Kremenšek je pripravil za to priložnost referat o matičnih in družinskih knjigah kot viru za etnološko preučevanje družine.

Na podiplomski študij se je v l. 1972 vpisal en diplomirani etnolog.

(Duša Krnel)

SKRINJA pri Počkarjevih, Goče pri Vipavi (arhiv SEM)

ZBOR SLOVENSKE ETNOLOGOV V LJUBLJANI 7. II. 1973

Na letošnjem sestanku slovenskih etnologov, že tretjem v zadnjem času, so v prvem delu obravnavali predloge za raziskovalne naloge v letu 1973. Od petih predlaganih nalog je zbor sprejel štiri.

Prva, večletna naloga, ki sodi med temeljna dela stroke, je etnološka topografija slovenskega etničnega prostora. Začetek letošnjega dela so teoretična izhodišča in sestava vprašalnika. Nosilec je Vekoslav Kremenšek, vendar bo potrebno za uspeh dela sodelovanje strokovnjakov na posameznih področjih.

Druga naloga, že večkrat začeta, pa objavljena le v drobcih, je slovenska etnološka bibliografija, ki prav tako sodi med temeljna dela. Nosilec je Janez Bogataj, ki je v zadnjih letih že objavljala bibliografijo v Glasniku SED.

Tretja naloga so slovenske ljudske legendarne pesmi in balade s tematiko socialnih konfliktov. Nosilca sta Zmaga Kumer in Valens Vodusek. Naloga je nadaljevanje nove znanstvene izdaje slovenskih ljudskih pesmi in je delo temeljnega pomena za folkloristiko.

Četrta naloga je korpus slovenske ljudske umetnosti. Nosilec je Gorazd Makarovič. Naloga predstavlja znanstveno kritično obdelavo in dokumentacijo likovnih spomenikov za kmečke domačije in je za stroko pomembno delo.

V drugem delu sestanka so podale poročilo komisije, ki so bile sestavljene 15. VI. 1972.

Vekoslav Kremenšek je podal poročilo komisije, ki naj bi ugotovila, kakšne so možnosti za pripravo nekaterih etnoloških temeljnih del. Sad tega dela sta prvi dve prijavljeni nalogi. Niko Kuret je komisijo seznanil z gesli za etnološki slovar, ki ga pripravlja. O slovenskem etnološkem atlasu so ugotovili, da ga zdaj še ni mogoče pripravljati. Prav tako ni mogoče govoriti o novem Narodopisju Slovencev, dokler niso narejena omenjena dela.

Sestavljena je bila komisija za topografijo, ki naj bi spremljala njeno delo tudi v bodoče.

Valens Vodusek je podal izčrpno poročilo komisije za tisk. Po pregledu števila prispevkov, po obsegu letnikov in nerednem izhajanju Slovenskega etnografa je ugotovil, da je ta nekdanja osrednja etnološka revija zašla v krizo. O Časopisu za zgodovino in narodopisje je moč reči, da v svoji novi seriji ne kaže posebnega zanimanja za etnologijo; bolj je posvečen zgodovini in etnoloških prispevkov je zelo malo, razen v Baševem zborniku. Novo ustanovljen zbornik Traditiones, ki je bil sprva namenjen le področju duhovne kulture, je zaradi stanja prvih dveh revij, razširil svoje zanimanje na vso ljudsko kulturo. Na videz skromni Glasnik SED pa je potrebno podpreti zaradi rednega izhajanja in prinašanja poročil o delu etnologov.

Mojca Ravnik je podala poročilo bibliotekarske komisije. Prvi uspeh te komisije je objava seznama novih knjig v treh etnoloških ustanovah v Ljubljani, ki naj bi odslej izhajal vsake tri mesece.

Na novo sta bili ustanovljeni komisija za dokumentacijo in komisija za kadre.

(Duša Krncl)

Med novimi knjigami

BORIS KUCHAR, ODMIRAJOČI STARI SVET VASI.
Poljudno znanstvena razprava. Redna knjiga Prešernove družbe. Ljubljana 1972, 218 str.

Etnološko delo, ki si najde pot med izdaje ene naših množičnih književnih zbirk, nedvomno zahteva temeljit strokovni pretres. V njem bi morali zajeti še zlasti vprašanja, kaj je bilo širokemu krogu bralcev ponudeno in kako je bilo to storjeno. Ta naloga presega pričujoči zapis. Kljub temu je treba iz navedenega razloga in zavoljo pomena dela tudi na tem mestu zabeležiti nekatere misli, ki jih zbuja omenjeni vprašanja.

Dr. Boris Kuhar sodi med tiste slovenske etnologue, ki znajo biti poljudni, v svojem pisanju pritegljivi. Uvodni in zaključni del razprave sta odlična potrditev te trditve, njen osrednji del, ki je v veliki meri malo spremenjen tekst Kuharjeve doktorske disertacije, ne bo tudi širšemu krogu bralcev delal težav. Zato se ob Kuharjevi knjigi odpira zanimivo etnološko vprašanje: kakšna je odmevnost etnološkega dela te vrste med bralci? Način podajanja snovi v Kuharjevem primeru ne more biti ovira za to, da bi ne bila knjiga najlepše sprejeta med člani Prešernove družbe in vsemi, ki so ali bodo vzeli knjigo v roke.

Knjiga „Odmirajoči stari svet vasi“ je, kot rečeno, v bistvu tekst, ki je bil leta 1965 na filozofski fakulteti v Ljubljani obranjen kot doktorska disertacija. Tedaj je imelo delo naslov „Ljudska materialna kultura v Škocjanskih hribih na Dolenjskem s posebnim ozirom na spremembe po osvoboditvi“. Ta naslov bi po svoji vsebini v glavnem ustrežal tudi knjižni obliki, saj tvorijo poleg uvodnega dela z geografskimi in zgodovinskimi podatki poglavja o ljudskem stavbarstvu, o gospodarstvu, prehrani in noši še vedno temelj dela. Novo je le poglavje o šegah od rojstva do smrti. Nova pa je tudi vrsta podatkov za spremembe več pojavov v zadnjem slabem desetletju. Boris Kuhar se torej od Škocjanskih hribov, od

etnološke problematike 12 vasi in zaselkov s središčem v Škocjanu ali Starem apnu, ni poslovil. Takšno etnologovo zanimanje za živo življenje, za nadaljnje spreminjanje načina življenja in kulture, ki ju je za preteklost že preučil, je razveseljivo in v metodičnem pogledu za naše razmere poučno.

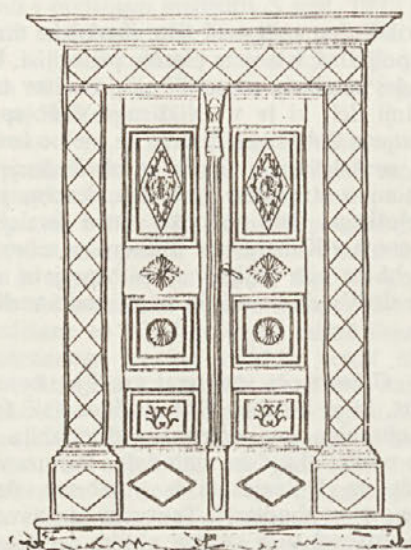
Kuharjevo delo sodi v zvrst etnoloških raziskav, s katerimi se slovenski etnologi vsaj v objavljeni obliki res ne moremo pohvaliti. Zaostajanje v tem pogledu postaja pravzaprav že usodno. Leta 1965 je Boris Kuhar lahko v svoji disertaciji zapisal, da imamo „doslej v Sloveniji le en monografski prikaz celotne ljudske kulture nekega kraja“, to je narodopisno podobo Mengša in okolice Marije Jagodiceve. Od tedaj do objave Kuharjevega dela se stanje ni mnogo spremenilo. Tudi zato je škoda, da Kuharju ni uspelo v zadnjih letih svoj tekst izpopolniti v taki meri, da bi dobili z njim celoten prikaz načina življenja in ljudske kulture v Škocjanskih hribih na Dolenjskem. Kljub poglavju z izčrpnim orisom življenjskih šeg (letne in delovne šege je avtor do neke mere opisal v drugih zvezah) je „Odmirajoči stari svet vasi“ ostal z vidika celovite etnološke monografije obravnavanega območja vendarle torzo. V svoji knjigi je dr. Kuhar pri obravnavi kulturnih sestavin upošteval tudi socialno razloženost vasi. Doslej je tako ravnal malokdo med slovenskimi etnologi, poslej pa mimo tega ne bo več mogoče iti. Pridelovalci in izdelovalci kot potrošniki kulturnih dobrin so v Kuharjevi knjigi socialno in poklicno določeno, celo vzorno opredeljeni. V razpravi je govor o sodelovanju vaščanov pri posameznih opravilih, tudi o obveznostih sosedov v zvezi z obravnavanimi šegami. Ob običajski podobi so bile nakazane številne oblike tako imenovanega ljudskega verovanja. Kljub temu pa vendar pogrešamo v knjigi na primer nadrobnejši in bolj zaključen prikaz razvoja vaše skupnosti ali vaškega občestva, kot ga na nekem mestu avtor imenuje, prav tako poglavje o družini in o drugih oblikah sorodstvenih

zvez. S „fantovščino“, ki naj bi bila v Škocjanskih hribih „močna organizacija“, opravi v dveh, treh stavkih. V današnji etnološki literaturi po svetu imajo tudi različna društva svoje mesto, toda odmirajoči škocjanski svet kot da bi bil povsem brez njih. Nadrobno so v knjigi opisane stare pravne šege ob kupčijah z živino, toda preostali svet pravnih in moralnih norm je ostal bolj ali manj ob strani. V delu je v zvezi z zelo zanimivim bajtarskim naseljem govor tudi o baptistih in spiritizmu, toda o odnosu škocjanskih kmetov do oficialne vere in cerkve, do duhovščine in sploh inteligence na vasi, o njihovem čtivu in podobno, ne zvemo tako rekoč ničesar.

Povedati je treba, da so nakazane vrzeli lahko v marsičem načelne narave. Zdi se, da je dr. Kuhar kljub svojemu izrecnemu in vseskozi ustreznemu zanimanju za razvoj kulturnih pojavov, za njihovo spreminjanje, le preveč navezan na njihov „ljudski“ prilastek. Zanima ga „predvsem, kako se bo (se je) spreminjala ... tradicija, vsa ljudska kultura“ (str. 215). Povezovanje predmeta etnološkega preučevanja v tej ali drugi obliki s tradicionalnostjo je sicer v etnologiji pri nas in tudi v svetu še vedno v veljavi, toda današnja etnološka teorija in praksa se v vse večji meri tej zvezi odpoveduje.

Ob težkem prebijanju etnoloških del v javnost smo nedvomno lahko veseli, da je pričujoče Kuharjevo delo doživelo razmeroma visoko naklado. S tem je posredno popularizirano tudi zbiralsko delo 10 članov dveh ekip Slovenskega etnografskega muzeja, ki sta delali na obravnavanem območju po tri tedne leta 1948 in nato spet leta 1964 (Škoda, da niso vsi sodelavci v knjigi tudi poimensko navedeni). Seveda pa nam Kuharjeva publikacija vzbuja željo, da bi sčasoma dobili še študije o območjih, kjer so slovenski etnologi prav tako že ekipno raziskovali (in še bodo), pa leži gradivo še neobdelano v predalih.

S. Kremenšek

CERKVENA VRATA v Gočah pri Vipavi (arhiv SEM)

ZAKAJ JE BOG ZMEŠAL JEZIKE V BABILONU

U Babilon, so parpodvāl, so bli tko močné žénske, de so u birtah nosiwe po en cent. To pa ne vem, kakšn je biw birtah, a je biw od leva a je biw od medveda, koža, drugač ba sa kuj pretgow.

In potem so že tolk visok pršla (pri zidanju babilonskega stolpa), de so nebeškega petelina slišal, k je pew. Pô (= potem) je pa pršu Boh h nam.

Je reku: „Kdo je pa za majstra?“

So pa djal: „Tála, pa tála, pa tála.“

„No,“ prav, „kako se pišejo, kako se jam reče?“

Pa prav edan (da bi se ponorčeval): „Sibu stric, Jajcov Pəc, Bica Bəc, Grčov Švrk.“

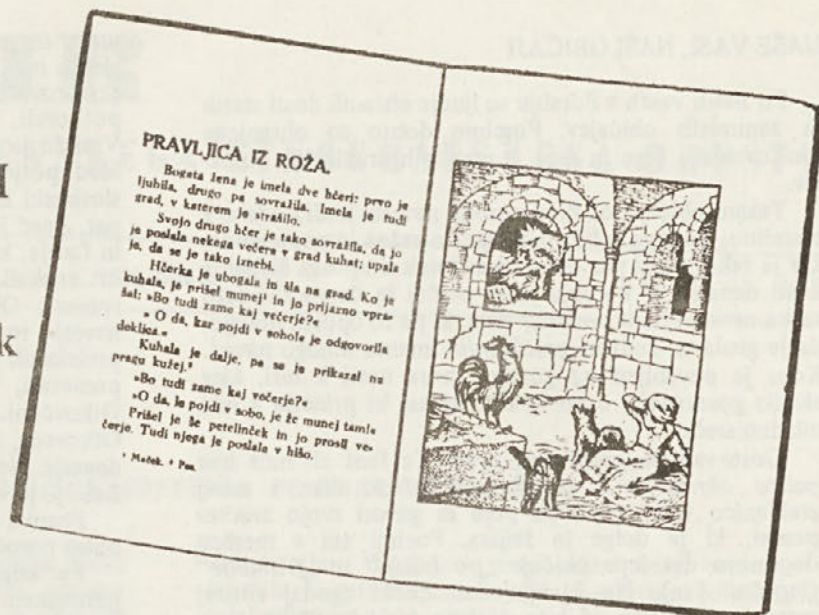
Pô jam je pa (Bog za kazen) šprahe zmešow. Preh (= prej) je bwa sam ena špraha, dej (= zdaj) mam pa šprah, ne vem kolk. Usak mam sojo. Pô pa mč več niso mogla nač dewat. Če mu je reku: „Tála prnesl“, je pa drgáč prněsu, ka ja m je (Bog) šprahe zmešow.

Po pripovedovanju Jerištovega očeta iz Županjih njiv pri Stahovici zapisal na Vel. planini, 3. jul. 1971.

Opomba. Besede v oglatem oklepaju so dopolnila zapisovalca, da bi bila zgodba razumljivejša, v okroglem oklepaju pa so pojasnila. Glede zgodbe prim. J. Sašel — F. Ramovš, Narodno blago iz Roža. Izdalo (kot prilogo k Časopisu za zgodovino in narodopisje) Zgodovinsko društvo v Mariboru. Maribor 1936–1937 (Arhiv za zgodovino in narodopisje, II), št. 27, str. 25.

MAKSIM GASPARI

90-letnik

V začetku je bila pravljica. Prelila se je v prve otroške risbe. In ob njej je bila mati, slikarsko in glasbeno nadarjena. Sredi trpko sanjave notranjske Menišije, kjer se je Maksim Gaspari leta 1883 rodil v vasi Selsček pri Cerknici. Potem je prišla smrt staršev in svetlo upanje šolskih let v Ljubljani se je umaknilo razočaranju, kajti gmotna stiska je hotela mladega Maksima pognati v trgovski poklic. Še vedno pa so ostale barve in ob njih idila kamniškega mesta z zgodbami o rokovnjačih in Veroniki z Malega gradu — pa z dobrotnim mecenom J. N. Sadnikarjem, ki je po umetnosti hrepenečega fanta spravil na umetnoobratno šolo v Ljubljano. Odtod je šla njegova pot na dunajsko akademijo — spet v novo pomanjkanje, ki pa sta ga premagovala trdna volja in jasen cilj, katerega si je s tovariši iz umetniškega kluba „Vesna“ zastavil: ustvariti Slovencem tako umetnost, da bo narod videl sebe v njej. A šolski program akademije ga ni zadovoljil, pač pa mu je secesijska umetnostna smer opogumila risbo, potrdila pravico do ornamenta in podprla tudi že vrojeno lirično in razmišljujoče razpoloženje. Tudi bivanje v Muenchnu je Gasparija privabljalo bolj k zbirkam ljudske umetnosti kot v akademski študij. Zaverovanost v domačo tradicijo in v domačo zemljo, posebno pa Sadnikarjevo estetsko mentorstvo pa so Gasparijevi slikarski poti nakazali tisto vsebino in obliko, ki sta ga popeljali dokončno v svet slovenske folklorne. Tej se je tako posvetil, da se mu mora naše narodopisje še prav posebej zahvaliti. Zajel je domovino in njene starosvetnosti od pravljic in pripovedk do prijetno naivno občutenih zgodovinskih prizorov ter ljudskih običajev. Od koroških jezer do belokrajinskih vinskih hramov se razteza njegov svet in v njem živi ljudska pesem, se spogledujejo rdečelični deklički s prešernimi fanti, se pode in igrajo živahni otroci in se sklanjajo k zemlji in njeni modrosti starci in čebele brečče zraven. Življenjski krog od rojstva do smrti, koledarsko in cerkveno leto, Lepa Vida in Mlada Breda in Kralj Matjaž in deseti bratje, desetnice, čarovnice, nebeščani in hudobci, ves ponižni kmečki Olimp in slovenska Arkadija s tipičnimi kmečkimi hišami in cerkvami na hribih, z znamenji in vijugami poti, s soncem na gorah in s snegom kolednikov nas pozdravljajo z risb in ilustracij, ki krasi številne knjige (spomnimo se Pravljič Milčinskega, Jurčičevega Desetega brata, Bolharjevih Ljudskih pravljic itd.!) in razglednice pa slike, narejene v posebni kombinaciji akvarela, gvaša ali pastela ali v olju. Gasparijeve lahko karikirano

stilizirane vaške junake takoj prepoznamo in krepka, odločna risarska črta nadomesti kar slikarjev podpis, tudi če gre za karikature, ki jih ni malo, ali za dokumentarne risbe v arhivu Etnografskega muzeja, kjer je Gaspari prebil lep del življenja kot restavrator. Da, v letnikih Etnologa je objavil celo nekaj člankov o ljudski umetnosti; v duhu ljudskega pesništva je zakrožil tudi prenekatero pesem. V dneh plebiscitnega boja na Koroškem je edini od naših slikarjev posvetil svoj trud propagandi za Jugoslavijo. Lahko rečemo, da je mojster Gaspari z zadnjo žilo zvest svojemu ljudstvu. Čeprav si pri njem ni nabral slave, si je pa pridobil ljubezen, kar najbrž še več velja. Ni iskal revolucionarnih stilnih rešitev — pogumno pa stoji vse življenje v ljudskem izročilu. Likovna kritika ga je z vesnanskimi tovariši vred rada potiskala ob stran, ljudje pa so z njegovo prisrčno umetnostjo rasli, če že ne v evropsko razsežnost, pa v slovensko potrjenost. V dneh, ko smo se komaj otesli tujega mačehovskega varuštva, to menda ni bilo malo! Gasparijeve podobe niso fotografski dokument naše folklorne, so pa njen prepesnjeni obrazec. Bolj kot dedič šubičevskih folklornih risb je s svojo kompozicijo in barvitostjo oživil evalec baročne slikovitosti, s tem pa se spet navezuje na ideal, ki med našim ljudstvom vse do naših dni ni ugasnil.

Nekdanji siroti trgovski vajenček je postal glasnik našega etnosa in njegove kulture; po pravici si je pridobil tudi čast rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Prešernovega laureata. Predvsem pa si je pridobil tudi našo ljubezen in zagotovilo, da je njegovo delo v naši duhovni stavbi nepogrešljivo.

E. C.

25 LET INSTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

Predhodnica Inštituta, Komisija za slovensko narodopisje SAZU, je bila ustanovljena 20. decembra 1947. Ker je Komisija l. 1951 dorasla v Inštitut, je torej 20. decembra 1972 poteklo 25 let obstoja in dela. Jubileja sodelavci niso obhajali s proslavami, ampak z izpopolnjevanjem notranje organizacije in z odpiranjem novih delovnih področij, pomnik pa mu bodi zbornik „Traditiones“, ki je začel izhajati v jubilejnem letu.

NAŠE VASI, NAŠI OBIČAJI

Po naših vaseh v Porabju so ljudje ohranili dosti starih in zanimivih običajev. Posebno dobro so ohranjene ženitovanske šege in šege iz različnih družinskih običajev.

Takšni običaji so: Pred poroko nevesta hodi *podaraj* s starešino. Ta šega je bila nekdanje zelo važna in pomembna, ker je tako mladi par dobil za začetek skupnega življenja dosti denarja. V Porabju je ta običaj še danes živ, zato vsaka nevesta hodi *podaraj*, tista, ki pa to opusti, pravijo, da je gizdava. Tudi na *gostúvanjih* imamo mnogo navad. Kdor je povabljen na gostijo, mora nesti k hiši, kjer *služijo gostúvanje*, črno kokoš, ki naj bi prinesla k hiši mladim srečo.

Goste vabi na *gostúvanje zvač*. Ta fant ali mož ima *palico okrašeno z rožami*. Ob obidu nese s seboj steklenico vina, vmes pa poje in govori svojo *zvačno pesem*, ki je dolga in šaljiva. Pozimi sta v mesecu decembru dva lepa običaja „*po Luciji*“ in „*friškanje*“ (tepežni dan). Na Lucijin dan dečki zgodaj zjutraj vstanejo in gredo od hiše do hiše. Vsakdo jih prijazno sprejme. Dečki v drvarnici najprej naberejo drva in jih nesejo v kuhinjo. Pred vrati se ustavijo in kokodakajo: „*Kot, kot, kotkodak, jajce za tobak. Naj vaše kokoši toliko jajc nesejo, kot je na poti kamenja. Naj vaši pujski tak debeli bodo kot hlev. Naj vaša krava toliko mleka ima kot Raba vode. Naj vaša sneha se tak okoli štedilnika obrača, kak srna v gošči okoli penja.*“ Potem drva nesejo v kuhinjo in molijo. Zato dobijo od gospodinje denar, nato pa se z veseljem odpravijo.

Tepeškati hodijo tudi dečki. V Slovenski vasi na Janošovo (27. dec.) in na novo leto. Želijo vse dobro: „*Friški, friški, zdravi, zdravi bojte v tom novem letu. Bog vam naj da dosti zdravja, veselja, kruha, vina vsega za volje, dušno zveličanje pa največ.*“

Mi porabski Slovenci imamo lepe pustne običaje. Na pustni torek hodijo po vasi *fašenki* (pustne šeme) ali *nori*. Na obrazu imajo masko, na glavi klobuk s *pantljami*. Obblečeni so v šaljivca, ciganko ali v kaj drugega, spremlja pa jih harmonikaš. Pri vsaki hiši se ustavijo in plešejo, dobijo denar in *fanke*. Zvečer se zberejo v gostilni in veselo zaplešejo. Na *fašenski torek* (pustni torek) tudi starejši ljudje radi gredo plesat, ker pravijo, da bo tisto leto zrasla debela repa.

Če v pustnem času v vasi ni poroke, je v vasi *borovo gostúvanje*. Števanovci so imeli *borovo gostúvanje* l. 1972. Takrat je simbolična poroka. To je velika prireditve, kjer sodeluje skoraj vsa vas. *Borovo gostúvanje* je takrat, ko ni poroke na vasi na *fašenk*. Leta 1958 so imeli *borovo gostúvanje* Števanovci, leta 1932 in 1968 Slovenska ves, l. 1965 Andovci.

Lansko leto so Števanovci vlekli dva bora, enega otroci, drugega mladina. V programu je sodelovalo 240 ljudi. Na *fašensko nedeljo* se je zbrala velika množica ljudi. Že zgodaj je igrala senička godba in vabila ljudi na *gostúvanje*.

Program se je začel ob devetih. Igralci so se zbrali v šoli. Vsa vas je bila pokonci. Od vseh strani so prihajale *svalbice, družbani, komedianti, vragovi, fašenki* in drugi.

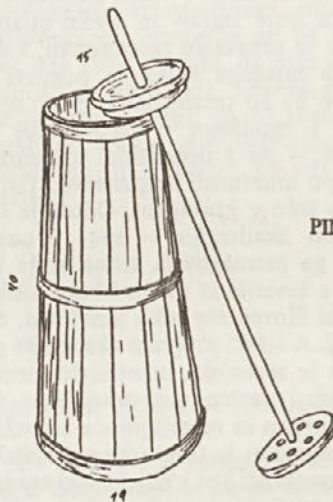
Najprej so šli po ženina in so *prosili* nevesto. Potem se je spreved napotil v otkovski gozd. Inženirji, drvarji in gozdarji so takoj našli bor za podiranje. Sledil je dvoboj med glavnim šaljivcem in vragom. Zmagal je vrag. Vedno

mora on zmagati. Štirideset parov fantov in deklet je vleklo mali in veliki bor. Med potjo je bilo mnogo šaljivih prizorov. Brivci so brili, ciganke prerokovale, kovači potkovali, lončar je delal posodo in predice so predle. Vsakdo je imel svoj posel in veselo sodeloval v tej igri. Med potjo se je povorka večkrat ustavila. Dvakrat so slovenski in dvakrat v madžarskem jeziku oklicali mlad par. *Zvač* je dvojezično vabil na *gostúvanje*. Tudi dekleta in fantje, ki so bili kaznovani z vlečenjem, so veselo peli in vriskali. V Otkovcih je nevesta morala potočiti *vrtanek*. Ob tem prerokujejo. Če ga zgrabi moški, bo nevesta rodila sina, če pa ženska, bo deklico. Potem so preizkusili kako spretna je nevesta. Morala je iti po vodo, pometati, plesati. Na koncu vasi so spreved ustavili Otkovčani. Ženin je bil iz Števanovcev, nevesta pa z Otkovcev, zato je moral plačati Otkovčanom večjo vsoto denarja. Nevesta je bila tako lepa, da je ugajala še vragu. Zato jo je vrag ukradel, ženin pa jo moral poiskati.

Poroka je bila na glavnem trgu, kjer sta župnik in notar poročila mladi par in jima želela dosti dobrega.

Po končanem programu se je začelo *gostúvanje* v pionirskem domu. Kuharice so dovolile vstop le tistim svatom, ki so imeli veliko vabilo. Ob začetku je bil tu nagovor in pozdrav, potem se je začela veselica, ki je trajala do zore.

Irena Pavlič,
Slovenska vas v Porabju

PINJA pri Dolenjih Stajčevih,
Lozice v Vipavski dolini
(arhiv SEM)

ŠVIGELJČEV MLIN V BOHINJU (Brod št. 24)

Stavba je zelo stara, saj je v zidovih uporabljena prek 500 let stara žlindra. Vse kaže, da so jo po ustanovitvi fužin na Bistrici ok. 1550 začeli uporabljati za kovaštvo, pozneje pa so jo predelali v kmečki mlin. Morda je to tista fužina, o kateri piše Valvasor, da so v njej vlekli žico, saj so lastniki, predniki podpisane, še do prve svetovne vojne izdelovali raznovrstne citre in cimbele. To so tiste „*razrušene kovačije*“, ki jih omenja pisatelj Janez Mencinger, čigar rojstna hiša stoji takoj poleg.

Ime zaselka, kjer stoji Švigeljčev mlin — „*U mlác*“ —, pomeni kraj, kjer so postavljena kovaška kladi. V farnih knjigah po l. 1848 je zapisano še tako („*Mlinček u Mláce*“, „*Ivan u Mláce*“), mlajši rod pa govori „*V mlaki*“, ker ne ve za prvotni pomen besede.

Joža Čop